

Geleerdheids zetel, Hollands roem!

Doch, altijd my zoo dierbre wallen,
Geleerdheids zetel, Hollands roem!
Gy zaagt mijn ouderdom vervallen,
Maar ook mijns levens eerste bloem.

Willem Bilderdijk
'Afscheid aan Leyden' (1827)

Geleerdheids zetel, Hollands roem!

Het literaire leven in Leiden 1760-1860

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van de Rector Magnificus prof. mr. P.F. van der Heijden,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op woensdag 5 oktober 2011
klokke 13.45 uur

door

Rick André Maria Honings

geboren te Heerlen

in 1984

Promotiecommissie

Promotor: Prof. dr. J.L. Goedegebuure

Co-promotor: Dr. P.A.W. van Zonneveld

Leescommissie: Prof. dr. M.T.C. Mathijssen-Verkooijen

Prof. dr. W. Otterspeer

Prof. dr. O.J. Praamstra

Overige leden: Prof. dr. A.G.H. Anbeek van der Meijden

Prof. dr. W. van den Berg

Dr. A.A.P. Francken

Prof. dr. P.G. Hoftijzer

Voorwoord

Dit boek gaat over het literaire leven in Leiden, door auteurs wel aangeduid als het ‘Bataafsche Athene’, een stad met een rijke historie. Veel plekken in de stad zijn ‘lieux de mémoire’, plaatsen van herinnering, waar men de geschiedenis kan proeven. De historie ligt voor het oprapen en alle plekken vertellen hun eigen verhaal, of het nu gaat om het Van der Werf-park, waar in 1807 het befaamde kruitschip ontplofte, of de huizen op het Rapenburg. Steeds als ik Rapenburg 37 passeer, links van de Bibliotheca Thysiana, moet ik wel even kijken naar het huis waar Willem Bilderdijk tussen 1819 en 1823 woonde. Soms zou het mij niet verbazen als de ‘Grote Ongeniebare’, zoals Johan Huizinga hem noemde, uit het huis tevoorschijn zou treden, met om zijn hoofd de Turkse wrongel gewikkeld, die hij droeg ter bestrijding van zijn chronische hoofdpijn. Of, zoals Peter van Zonneveld dichtte: ‘Soms lijkt het of hij nog door Leiden gaat, / al strompelend, met stok en horrelvoet, / en steunend op zijn zoon en toeverlaat.’ De geschiedenis is nabij en – dit vergeten sommigen die slechts de teksten als uitgangspunt nemen – schrijvers waren mensen van vlees en bloed. Dit realiseerde ik mij eens te meer toen ik de historische begraafplaats Groenesteeg bezocht, waar enkele personen die een belangrijke rol in dit boek spelen hun laatste rustplaats vonden, zoals Matthijs Siegenbeek.

Het schrijven van een proefschrift is een opgave die je, net als sterven, alleen dient te vervullen. Toch was dit boek er beslist niet gekomen zonder de aanwezigheid en de steun van vele anderen.

Dat ik werd gegrepen door de literatuur hangt samen met mijn komst naar Leiden in 2002 om Nederlands te gaan studeren. De keuze voor deze studie had te maken met mijn docent Nederlands, Noud Scheepers, die mij reeds in de derde klas enthousiast maakte voor de literatuur en met wie ik sindsdien bevriend ben. Ook wil ik hem bedanken voor het mee-lezen, net als Willem van den Berg, Bonno van Dijk,

Eep Francken, Paul Hoftijzer en Willem Otterspeer. Zij hebben mijn werk met belangstelling gevolgd en mij met hun kritische commentaar voor menige mis-stap behoed.

Mijn voorliefde voor de negentiende eeuw en voor Bilderdijk heb ik te danken aan Peter van Zonneveld. Hij maakte zijn studenten met mooie verhalen en anekdoten attent op de aanwezigheid van de geschiedenis in hun omgeving en wist met zijn colleges bij mij een gevoelige snaar te raken. Dankzij hem ben ik bij het Leidse literaire leven en in de wetenschap terecht gekomen. Ik dank hem voor zijn niet aflatende belangstelling, aanmoediging, steun en vriendschap en voor de gesprekken die we – vaak onder het lover van de *Ginkgo biloba* in de Hortus Botanicus – voerden. Dankzij zijn kritische en tegelijkertijd relativerende houding was het schrijven van dit boek een groot genoegen. Ik hoop dat we onze samenwerking in de toekomst kunnen voortzetten. Bilderdijk wacht op ons!

Jaap Goedegebuure ben ik erkentelijk voor zijn prettige begeleiding, voor zijn kritische blik en voor het luisterende oor dat hij steeds bood en de stimulerende woorden die hij altijd sprak. Hij zorgde ervoor dat ik me op mijn plaats voelde binnen de opleiding Nederlandse taal en cultuur en gaf me de kans om veel ervaring op te doen in het geven van onderwijs en het begeleiden van scripties.

Mijn collega’s van de opleiding en in het bijzonder die van de sectie Letterkunde dank ik voor de fijne tijd die ik heb gehad, voor de getoonde interesse, de gesprekken en de vriendelijke gesten.

Ik ben mij ervan bewust dat ik vaak een beroep heb gedaan op de welwillendheid van de medewerkers van de diverse bibliotheken, die soms karrenvrachten met boeken voor mij aanvoerden.

Mijn paranimfen Max van Duijn en Jasper de Roos hebben me op allerlei manieren geholpen, door mee

te lezen en te luisteren, maar vooral door de immer betoonde vriendschap.

Jolien Stroo moest verduren dat ik vier jaar lang ook thuis dikwijls aan weinig anders dacht dan aan mijn boek, maar las ook mee, behield vertrouwen en was er altijd voor me.

Ik draag dit boek op aan mijn ouders, Jo en Gemmy Honings, die mij alle kansen hebben gegeven die een generatie eerder nog niet vanzelfsprekend waren en die voor mij altijd een rots in de branding zijn geweest.

Inhoud

Voorwoord	v	KLEINE LETTERKUNDIGE GENOOTSCHAPPEN	43
Inleiding	1	<i>Informeel genootschappelijkheid</i>	43
<i>Stand van het onderzoek en vraagstelling</i>	2	<i>Op erkenning gerichte gezelschappen</i>	44
<i>Een institutionele reconstructiebenadering</i>	4	<i>Toneelgezelschappen</i>	46
<i>Operationalisering</i>	5	<i>De genootschappen bespot</i>	48
<i>Begrippen, plaats en periodisering</i>	8	LEZEN IN GEZELNSCHAP	48
<i>Opbouw van het boek</i>	9	<i>Koffiehuizen en sociëteiten</i>	49
1. Gezelligheid en revolutie, 1760-1795	11	<i>Leesgezelschappen</i>	50
Inleiding	11	BOEKHANDELAREN EN UITGEVERS	52
DE POLITIEKE SITUATIE IN DE REPUBLIEK	11	<i>Luchtman</i>	53
LEIDEN, STAD MET TWEE GEZICHTEN	13	<i>Andere uitgevers</i>	54
Instituties	16	DE LEIDSE SCHOUWBURG	56
GENOOTSCHAPPELIJKHEID	16	<i>Tumult</i>	56
OP WEG NAAR EEN GELEERDENGENOOTSCHAP	18	<i>Toneelopvattingen</i>	57
<i>Fatsoenlijke burgers</i>	18	ONDERWIJS EN KRITIEK	58
<i>Letterkundige activiteiten</i>	20	<i>Literatuuronderwijs</i>	58
<i>Een eigen tijdschrift</i>	23	<i>Literaire kritiek</i>	59
DE MAATSCHAPPIJ DER		TUSSENBALANS	62
NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE	25	<i>De materiële productie</i>	62
<i>De eerste jaren</i>	25	<i>De distributie</i>	63
<i>Prijsvragen</i>	28	<i>De symbolische productie</i>	63
<i>Bibliotheek en woordenboek</i>	30	GELEGENHEIDSPŌËZIE	64
KUNST WORDT DOOR ARBEID VERKREEGEN	31	Literaire partijtewisten	65
<i>Beginjaren</i>	31	DE GEBEURTENISSEN IN EEN NOTENDOP	65
<i>De vergaderzaal</i>	33	LITERAIRE INSTITUTIES EN DE	
<i>Nieuwe activiteiten</i>	34	PATRIOTTENTIJD	69
<i>Prijsvragen</i>	35	<i>Letterkundige genootschappen</i>	69
<i>Scheurtjes in de oude poëtica?</i>	41	<i>Leesgezelschappen en de Schouwburg</i>	74
<i>Het verval van de genootschappen</i>	42	<i>Boekverkopers</i>	75
		<i>Sociëteit Ter bevordering van Eendragt</i>	76
		Letterkunde als politiek middel	77
		DE ORANJEBOOMEN	78
		<i>De achtergronden</i>	78
		<i>De inhoud van het pamflet</i>	80
		<i>Felle reacties</i>	81
		<i>De hertog van Brunswijk: mediaslachtoffer</i>	84
		<i>Andere reacties</i>	84

<i>Tot slot</i>	88	GENOOTSCHAPPEN	136
BERKHEY AAN ZIJN MEDEBURGERS	88	<i>Vier jaar kolderiek Democriet</i>	137
<i>Het pamflet en de gevolgen</i>	89	LEESVOORZIENINGEN	142
<i>Politieke preken</i>	90	<i>Sociëteiten</i>	143
<i>Een tweede stukje</i>	92	<i>Leesgezelschappen</i>	144
<i>Karaktermoord</i>	92	BOEKHANDELAREN EN UITGEVERS	146
<i>Laatste verdediging</i>	95	<i>Luchtmans</i>	148
<i>Tot slot</i>	96	<i>Du Mortier</i>	148
HET OPROER VAN 1784	96	<i>Andere uitgevers</i>	150
<i>De voorgeschiedenis</i>	96	HET LEIDSE TONEELLEVEN	152
<i>Het Juni-oproer</i>	97	<i>Toneel, moraal en politiek</i>	152
<i>Een letterkundige reactie</i>	99	ONDERWIJS EN KRITIEK	156
<i>Symbool van Oranje</i>	101	<i>Literatuuronderwijs en nationaal gevoel</i>	156
<i>Een kerkelijk-letterkundige reactie</i>	103	<i>Tijdschriften en literaire kritiek</i>	158
<i>Een nieuwe polemiek</i>	104	TUSSENBALANS	161
<i>Op de achtergrond: de Berkhey-affaire</i>	104	<i>De materiële productie</i>	161
<i>Nog meer 'Ietsen'</i>	105	<i>De distributie</i>	161
<i>Tot slot</i>	106	<i>De symbolische productie</i>	161
BESLUIT	106		
2. De Franse tijd, 1795-1813	109	<i>De Buskruitramp</i>	162
<i>Inleiding</i>	109	EEN 'IJSELIJKE' GEBEURTENIS	162
EEN NIEUWE POLITIEKE ORDE	109	POLITIEK EN LIEFDADIGHEID	165
<i>De omwenteling van 1795 in Leiden</i>	110	LITERAIRE INSTITUTIES EN DE RAMP	166
<i>Patriotse onenigheid</i>	113	<i>Letterkundige genootschappen</i>	166
<i>Koninkrijk Holland en annexatie</i>	114	<i>Boekverkopers</i>	172
LEIDEN, STAD IN ACHTERUITGANG	117	BESLUIT	179
<i>Instituties</i>	120	3. In de schaduw van Oranje, 1813-1833	181
EEN 'KWIJNENDE EN DOODZIEKE'		<i>Inleiding</i>	181
MAATSCHAPPIJ	120	DE TERUGKEER VAN ORANJE	181
<i>Openbare zittingen</i>	121	<i>Hollandse en Leidse eensgezindheid</i>	181
<i>Vanaf 1806</i>	123	<i>Een dissonant</i>	183
HET EINDE VAN KUNST WORDT DOOR		<i>Nieuwe politieke ontwikkelingen</i>	184
ARBEID VERKREEGEN	125	<i>Koninklijke hervormingen</i>	185
<i>Het doek valt</i>	127	KWIJNENDE STAD IN HET KONINKRIJK	188
<i>Nog een andere verklaring?</i>	127	<i>Instituties</i>	191
DE BATAAFSCHE MAATSCHAPPIJ VAN		DE MAATSCHAPPIJ EN DE NIEUWE TIJD	191
TAAL- EN DICHTKUNDE	128	<i>Nieuw leven en nationalisme</i>	191
<i>De eerste vergadering</i>	129	<i>Zuidelijke Maatschappijen</i>	194
<i>Prijsvragen</i>	131	<i>Prijsvragen en poëtica</i>	195
<i>Andere activiteiten</i>	133	<i>Openbare vergaderingen</i>	199
OVERIGE LETTERKUNDIGE		<i>Lezingen van Adam Simons</i>	201

<i>De vrijheid van de dichter</i>	203	4. Op weg naar de moderniteit, 1833-1860	291
<i>De rol van Bilderdijk</i>	207		
DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ:		<i>Inleiding</i>	291
‘TOONGEEFSTER’	228	NA DE OPSTAND	291
<i>Een gezellige bijeenkomst</i>	228	<i>Wisseling van de wacht</i>	291
<i>Jaarlijkse verzen en lezingen</i>	229	<i>Een liberale wind</i>	293
<i>Lofredenen: genie en nationalisme</i>	233	<i>De Aprilbeweging</i>	294
<i>Prijsvragen en prijsverzen</i>	237	<i>Drie belangrijke gebeurtenissen</i>	296
<i>De Leidse afdeling</i>	239	LEIDEN: GELEERDHEID, ARMOEDE,	
ANDERE LETTERKUNDIGE GEZELSCHAPPEN	242	INDUSTRIALISATIE	297
<i>Studentendisputen</i>	242		
<i>Oud Hollands Vriendschap</i>	244	<i>Instituties</i>	305
NIEUWE LEESVOORZIENINGEN	245	DE MAATSCHAPPIJ: BOLWERK VAN DE	
<i>Een Leesmuseum</i>	246	TRADITIE	305
<i>Leesbibliotheken</i>	247	<i>Politieke betrokkenheid</i>	306
<i>Leesgezelschappen</i>	250	<i>Vergaderen en smullen</i>	308
BOEKHANDELAREN EN UITGEVERS	251	<i>Prominente leden en literatoren</i>	308
<i>Diverse firma’s</i>	252	<i>Geen openbare vergaderingen meer</i>	314
<i>Du Mortier, Luchtmans, Brill</i>	255	<i>Maandelijkse voorlezingen</i>	316
HET LEIDSE TONEELLEVEN	256	<i>Gefossiliseerde prijsvragen</i>	318
<i>Religieuze kritiek</i>	258	<i>Aandacht voor Bilderdijk</i>	319
<i>Pleidooi voor nationaal toneel</i>	259	<i>Twee actuele kwesties</i>	322
ONDERWIJS EN KRITIEK	260	DE HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ: EEN	
<i>Opleiden tot nuttige burgers</i>	261	‘AFGELEEFDE GRIJZE’	329
<i>Bloemlezingen</i>	262	<i>Afnemende invloed</i>	329
<i>Letterkundige tijdschriften</i>	264	<i>Onbekommerd letterkundig samenzijn</i>	330
TUSSENBALANS	268	<i>Nicolaas Beets: een student bij de</i>	
<i>De materiële productie</i>	268	<i>grijze heren</i>	331
<i>De distributie</i>	269	<i>Prijsvragen: genegeerd en bespot</i>	335
<i>De symbolische productie</i>	269	<i>Op zoek naar de nieuwe Tollens</i>	337
		<i>Het jubileumjaar 1850</i>	338
<i>De Belgische Opstand</i>	271	OVERIGE LETTERKUNDIGE	
DE CONFRONTATIE VAN NOORD EN ZUID	271	GENOOTSCHAPPEN	339
<i>Leidse helden</i>	272	<i>Studentengezelschappen</i>	340
LITERAIRE INSTITUTIES EN DE OPSTAND	273	<i>De Romantische Club</i>	342
<i>Letterkundige genootschappen</i>	274	<i>Twee burgerlijke rederijderskamers</i>	347
<i>Boekverkopers</i>	281	<i>De rederijders bekritiseerd</i>	351
<i>Leesgezelschappen en de Schouwburg</i>	285	LEIDSE LEESCULTUUR	352
BESLUIT	287	<i>Genootschapsbibliotheken</i>	352
		<i>De Nutsbibliotheek</i>	353
		<i>Overige leesinitiatieven</i>	355
		BOEKHANDELAREN EN UITGEVERS	361
		<i>Luchtmans en Sijthoff</i>	361
		<i>Enkele andere boekverkopers</i>	363

DE LEIDSE SCHOUWBURG	365	Conclusie	393
<i>Buitenlandse 'familiestukken'</i>	366		
<i>Pleidooi voor nationaal toneel (2)</i>	369	<i>Twee onderzoeksbenaderingen</i>	394
ONDERWIJS EN KRITIEK	371	INSTITUTIONELE ONTWIKKELINGEN	394
<i>Literatuurles op school</i>	371	<i>De materiële productie</i>	394
<i>(Mislukte) Leidse periodieken</i>	374	<i>De distributie</i>	395
<i>Oude en nieuwe Letter-oefeningen</i>	376	<i>De symbolische productie</i>	396
TUSSENBALANS	379	POËTICALE ONTWIKKELINGEN	399
<i>De materiële productie</i>	379		
<i>De distributie</i>	379	Noten	401
<i>De symbolische productie</i>	380		
<i>De Revolutie van 1848</i>	381	Bibliografie	451
LOEIENDE STAATSORKANEN	381	Illustratieverantwoording	479
INSTITUTIES EN DE REVOLUTIE	383		
<i>Genootschappelijke omwentelingen</i>	384	Summary	481
BESLUIT	391	Personenregister	489